

15 TEMMUZ SİVİL DİRENİŞİ: DEMOKRASİYİ YENİDEN KURMAK

CIVIL RESISTANCE TO JULY 15TH: REESTABLISHING DEMOCRACY

ALİM YILMAZ*

ABSTRACT

The military coup attempt that took place on July 15, 2016 in Turkey has indicated that closed and secret political groups are going to be destructive for people and a country. On the contrary, the civil resistance performed by Turkish Nation casts light upon the necessity of values like open society, democracy, plurality and tolerance, without which it becomes impossible to prevent military coup attempts. Indeed, Turkish society puts the case clearly that it has a mature democratic high culture which could overcome a military coup attempt. The main indication of the so called resistance is that protecting democracy needs public support, not the covert groups with their secret agenda.

Keywords: Military Coup, Civil Society, Democracy, Morality.

Öz

15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye’de yaşanan askeri darbe teşebbüsü, gizliliği esas alan kapalı yapıların genel demokratik işleyiş açısından ne kadar tehlikeli ve risk yüklü olabileceğini göstermesi bakımından son derece çarpıcı ve bir o kadar da sarsıcı bir deneyim olmuştur. Bu darbe teşebbüsüne karşı sivil irade tarafından gösterilen direnç, açık toplum, çoğulculuk ve hoşgörü gibi değerlerden oluşan demokrasi kültürünün önemini ortaya koyarken, aynı zamanda bu değerlerin gelişmediği toplumlarda bu tür teşebbüslerin kaçınılmaz olduğunu da göstermektedir. Nitekim Türkiye toplumu, ulaştığı sosyal seviyenin demokratik kültürü benimsediğini, darbeye karşı gösterilen sivil direnişle tescillemiştir. Demokratik yollarla iş başına gelen iktidarlar demokrasi ve hukuku, ayrıcalıklı gruplar ve bu gruplarla kurulan işbirliğiyle değil, toplumdan sağladığı destekle koruyabileceğini görmüş olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Askeri Darbe, Sivil Toplum, Demokrasi, Ahlak.

* Doç. Dr.

Türkiye’de 15 Temmuz 2016 gecesi yaşanan sıra dışı hadise, ülke tarihinde bir kırılma yaratırken, büyük bir paradigma değişimine işaret etmektedir. Bu gelişme, Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin en önemli ve çarpıcı hadisesi olmaya adaydır ve bu yönüyle önemli sonuçlar doğurabilme potansiyeli taşımaktadır.

Türkiye toplumunun ekseriyeti tarafından beklenmedik ve ani gelişen yeni bir askeri kalkışma ya da darbe girişimi yaşanmıştır. Toplumda büyük bir şaşkınlık yaratan bu teşebbüs, halk tarafından demokratik yollarla seçilmiş meşru hükümeti yıkmayı amaçlamıştır. Çeşitli medya organlarında darbeci askerler tarafından yayınlanan bildiriyle, “yurtta sulh”u sağlamak amacıyla sivil yönetime el konduğu ve “rayından çıkan” hükümetin iş başından uzaklaştırıldığı duyurulmuştur. Bu gerekçeyle sivil yönetime el koymak yeni bir hadise değildi Türkiye tarihinde. Buna rağmen önce büyük bir şaşkınlıkla takip edilen bu askeri kalkışma, toplumun kısa sürede toparlanarak karşı koyacağını fiilen ortaya koymasıyla, kısa süren kanlı bir gecenin sabahında uzun bir öyküye dönüşmüştür.

Sonradan anlaşıldığı kadarıyla bütün darbelerde olduğu gibi, 15 Temmuz 2016 gecesinde yaşanan darbe teşebbüsünün arkasında ve içinde uluslararası büyük güçler ve istihbarat örgütleri yer almıştır. Hikâye yeni olmakla birlikte tanındı. Benzer hadiseler Cumhuriyet tarihinde nerdeyse her on yılda bir yaşanmış, her darbeden sonra başbakan, bakanlar ve toplumun önden gelenleri ya da sıradan yüzlerce insan darağaçlarında sallandırılmış, katledilmiş, hapsedilmiş, sürgüne gönderilmiş ve işkencelere tabi tutulmuştu.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yaşatılan bu darbe mekaniğinin çeşitli sebepleri olagelmıştır. Asıl nedenin askeri/sivil bürokrasinin iktidarı kontrol etmek, gizli iktidarını arka planda sürekli kılmak olduğu açıktır. Gerekli görüldüğü zaman askeri darbeler yine bu güçler tarafından zemin hazırlandığı ve çeşitli bahaneler uydurulduğu da sır değildir (Kalkan, 2016).

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyetinde yaşanan askeri darbeleri tahlil etmek gibi bir amaç barındırmadığından, kısaca nelerin yaşandığını aşağıdaki ifadelerden anlamak mümkündür.

Türkiye 1950 yılının 14 Mayıs’ında adeta bir mucizeyi gerçekleştirerek barışçıl bir yolla, silah kullanılmadan, iç çatışmalar yaşanmadan, kitlesel ölümler vuku bulmadan demokrasiye (çok partili siyasi hayata) geçti. 1950 yılında doğan demokratik sistemimiz bir kısmı tam bir darbe boyutuna ulaşan diğerleri daha küçük boyutlarda kalan askeri müdahalelere maruz kaldı. 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1970 Darbesi, 12 Eylül 1980 Darbesi ve 28 Şubat 1997’deki – faillerinin adlandırmasıyla- post-modern Darbe- başlıca askeri darbeler olarak

sayılabilir. Ayrıca, yukarda işaret edildiği üzere, başarısız darbe teşebbüsleri (1962 ve 1963'te Albay Talat Aydemir'in iki ayaklanması, 12 Mart 1971 darbeleri tarafından bastırılan 9 Mart 1971 cuntası) ve demokratik siyasete aşîkâr askeri müdahale (27 Nisan 2007 bildirisi gibi) olarak görülebilecek başka olaylar da var (Yayla, 2016).

Ancak bu defa, yani 15 Temmuz 2016 tarihinde yeni bir tarih yazımı ortaya çıktı. Yeni darbe teşebbüsü, içinde bulunan askeri cuntanın eski "laikçi" söylemi kullanmasına rağmen, daha farklı, kompakt ve gizliliği esas alarak örgütlenmiş, uluslararası düzeyde geniş bir ağ kurmuş ve kendisini "hizmet hareketi" olarak adlandıran dini bir cemaat tarafından gerçekleştirilmiştir. Cemaat lideri Fethullah Gülen tarafından idare edilen "hizmet hareketi", uzun yıllardır Türkiye'nin gündeminde yer alan, iç işleyişi bakımından gizliliği esas alan ve daha çok devlet kurumları içinde örgütlenen, nihai hedefi devlet yönetimini bütünüyle ele geçirmek isteyen modern bir kadro hareketidir. İslami duyarlılığı esas aldığı iddia ederek, Türkiye'de ve dünyada kendilerine has teolojik bir yapı kurmak istedikleri anlaşılmaktadır. Bu amaç uğrunda her türlü yöntemi ve güç ilişkisini meşru görerek hareket eden ve bu amaca matuf olmak üzere büyük iktisadi güç elde eden bu "modern tarikat" cinayet işlemekten, kitlesel katliama girişmekten kaçmayacağını 15 Temmuz 2016 gecesi açıkça göstermiştir.

Siyasi baskı ile kişisel hırsın bir araya gelmesi, Türkiye'de ezoterik bir yeniçağ tarikatının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dini yaşantı üzerindeki baskı, Gülenistlerin kendini gizleme, yalan söyleme, dini hükümleri örgütün beklentilerine göre dönüştürme (Gülen'in kurumlara zekât verilebilir fetvası gibi), komitacılık yapma, bağışlanan kurbanları kesmeme, devlet kademelerine hile yoluyla yerleşme gibi aslında açıkça herkesin gözü önünde olan olaylar tasvip edilmemesine rağmen anlayışla karşılanmasına yol açtı. Ezoterik gruplar en çok da bu baskıların meydana getirdiği travmaları istismar etmişlerdir (Başdemir, 2016).

Gülenci subaylar bütün askeri imkânları kullanarak hükümeti devirmeye çalışırken arzu etmedikleri bir sonuçla karşılaştılar. Yukarıda bahsedilen tarihlerde gerçekleşen askeri darbelerin hiç birisi sivil direnişle karşılaşmamıştı. Fakat bu kez, meşru sivil hükümetin de çabası ve ortaya koyduğu kararlılıkla, halk sokağa dökülmüş, darbe girişimini büyük bir cesaretle engelleme başarısı göstermiştir. Binlerce insan ölümü hiçe sayarak, çıplak elle ve sivil olarak tanklara ve hatta savaş uçaklarına karşı bedenini siper ederek özgürlüğünü muhafaza etmiştir.

Bu kısa zaman diliminde yüzlerce insan katledilmiş, binlercesi yaralanmış ve milyonlarcası büyük travma yaşamıştır. Ama travmanın büyüğünü,

hiç ummadıkları büyük bir direnişle karşılaşan “darbecilerin” ve destekçilerinin yaşadığı da ayrı bir hakikattir.

Türkiye Cumhuriyetinin yüzyıllık tarihinde, toplumsal hayatı hedef alan, toplumu dilediği gibi değiştirme saikıyla hareket eden, topluma yön verme amacıyla insanı dikkate almadan, sadece araçsallaştıran zihniyetin kendisini dışa vurması olan askeri darbeler belli dönemlerde olagelmıştır. Asıl olarak devleti ve toplumu dış saldırılara karşı korumak üzere oluşturulan ordu ve diğer askeri bileşenler, kendi içinde çıkan ve ideolojik eğitim sürecinde dönüşen yönetici elitlerin eliyle, kısır ideolojik öngörüler çerçevesinde topluma “daha gelişmiş” yeni bir değerler sistemini benimsetmek için, Kemalizm’in farklı uyarlamalarla haklılaştırdığı askeri darbeleri, şiddet aracı olarak kullanmaktan kaçınmamışlardır (Bayram, 2001)

Şüphesiz buradaki tek unsur askeri bürokratların almış olduğu totaliter eğitim sistemi değildir. Nitekim benzer bir eğitim sistemi örgün olarak her vatandaşın üzerine giydirilmektedir. Bu tür teşebbüslerin, özgürlük, hukuk, birey ve farklılık gibi mefhumları hiçe sayan, tehlikeli gören ve bu yönüyle tekçi eğitim anlayışının dayattığı bir sonuç olduğu kuşku götürmez. Ancak içinde yaşadığımız coğrafyanın zorlukları, iktisadi ve sosyal-siyasal çıkar ilişkileri, ülke içindeki güç odakları kadar uluslararası güçlerin de Türkiye üzerinde manipölasyon yapma arzusunu güçlendirmektedir. Bu güç ilişkilerinin yarattığı iktidar elitleri askerin güç tekeli, toplumu bastırmak, sindirmek ve değiştirmek maksadıyla kendi hegemonik söylemleri üzerinden kurmuştur. Laiklik ve laikliğin korunması, Kemalizm gibi zayıf ideolojik söylemin taşıyıcı unsuru yapılarak toplumun farklı kimlikleri baskı altına alınmıştır. Ayrıca, soldan gelen ideolojik söylemin *bilimcilik*, *demokratlık* ya da *akılcılık* gibi manipölatif kavramlarıyla darbe zihniyetine meşruiyet kazandırılmak istenmiştir. Açıkçası, bu tür müdahalelerin birçok sebebi olduğu gibi farklı failleri de mevcuttur. Politik-ideolojik çıkarlar, üstünlük egosu, ulusal ve uluslararası şebekelerin birleşen çıkarları, müdahale fikrini kendileri açısından meşrulaştırmakta ve gerekli kılmaktadır.

Askeri darbeler özünde şiddete dayalı değişimi ya da deformasyonu barındırdığından, toplumsal hayatı zedelediği gibi siyasal sistemi de bozarak değiştirmektedir. Bu yönüyle her darbe ya da darbe girişimi, demokrasi açısından bir hak gaspıdır. Öncelikle demokratik yöntemlerle iş başına gelmiş yöneticileri uzaklaştırmayı hedeflemesine rağmen, asıl darbeyi sivil yönetimi seçme iradesini göstermiş bütün topluma vurmaktadır. Toplumu teşkil eden her kesimi, bireyi, aileyi, sivil örgütleri, dini cemaatleri, siyasal partileri

ve toplumsal hayatı, bütün bileşenleriyle hedef almakta ve bunlar üzerinde yıkıcı etkiler bırakmaktadır.

Her askeri darbe bu bakımdan masumlara yönlendirilmiş bir saldırdır. Bu türden bir saldırı sadece mevcut iktidarı veya yönetimi ya da onu destekleyen geniş kesimleri hedef almaz, aynı zamanda muhalefeti de yok eder. Siyasal muhalefetin demokratik yollarla ve hukukun ön gördüğü şekilde iktidara gelme ihtimalini ortadan kaldırır. İktidarın demokratik yollarla değişmesini engellediği gibi, siyasal muhalefetin de aynı usullerle siyaset üretmesini ve bunun sonucunda iktidar olma hakkını elinden alır. Ayrıca, her askeri darbe ekonomik hayatı bozarak, kendileri dışında kalan her kesimin (hatta uzun vadede kendilerinin de) nispi olarak fakirleşmesine sebep olmaktadır.

Avrupa tarihinde en çok sayıda askeri darbe yaşamış olmak bakımından, bir milletin itibarı tarih önünde zedelemektedir. Bu bir saygınlık meselesidir. Bir halkın özgüvenini yok etmek, her türlü üretim faaliyetini zayıflatığından, toplumun ekonomik, siyasal, kültürel ve benzeri alanlarda gelişimini durdurduğu gibi geriletmektedir. Bu bakımdan 15 Temmuz sivil direnişi Türkiye’de olduğu kadar yakın coğrafyada da büyük değişime öncülük etme potansiyeli taşımaktadır. Bu itibarla, kamusal alanın demokratik dönüşümü, toplumsal hayatta olduğu kadar her türlü insan faaliyetini ihtiva eden alanlarda da kapsamlı dönüşümler gerçekleştirebilecek büyük potansiyele sahiptir.

15 Temmuz Askeri Darbe Teşebbüsünü Demokrasi Teorisiyle Okumak

15 Temmuz darbe girişimine karşı ortaya konan “sivil direniş”, köklü bir değişimin öncüsüdür. Bir yönüyle, bu darbe teşebbüsü, devletin demokratik örgütlenmesinde yapılan hataları ve yapılması gereken doğruları gösteren bir ayna vazifesi görmüştür. Devletin demokratik dönüşümünün zarureti ortaya çıkmıştır. Bu süreçte sivil toplumun ortaya koymuş olduğu irade askeri darbe teşebbüsünü yok ederken, devleti kurumlarıyla birlikte dönüştürme arzusunu ortaya koymuştur. Mevcut ve potansiyel iktidar elitlerine devlet idaresinde reform yapma sorumluluğu yüklerken, sivil iradenin siyasal iradede çok daha önde olduğunu da göstermiştir.

15 Temmuz darbe teşebbüsü, gizliliği esas alan kapalı yapıların ne kadar tehlikeli ve zararlı olabileceğini göstermesi bakımından son derece çarpıcı ve bir o kadar da sarsıcı bir deney olmuştur. Açık toplum, demokrasi, çoğulculuk ve hoşgörü kültürünün birer değer olarak benimsenmediği her toplumda bu tür müdahaleler kaçınılmazdır. Nitekim Türkiye toplumu, ulaştığı

sosyal seviyenin demokratik kültürü benimsediğini darbeye karşı gösterilen sivil direnişle tescillemiştir. Böylece demokratik yollarla iş başına gelen iktidarların, müphem grup ve bu grupların oluşturduğu ağlarla işbirliği yaparak değil, toplumdan alınan destekle ve demokrasiyi kurumsallaştırarak, darbeleri önleyebileceği ortaya çıkmıştır. Bu sivil direniş, hukuku korumanın garantisinin halk (*demos*) olduğunun en önemli kanıtıdır.

Her toplumda farklılıklar olduğu gibi, Türkiye'nin toplumsal hayatında da farklılıklar mevcuttur. Buna rağmen Türkiye'de, bütün farklılıklarla birlikte sahip olunan ortak değerlerin oldukça güçlü olduğu sosyolojik bir gerçektir. Bu gerçek, yani "farklılık" gerçeği dikkate alınarak yeniden oluşturulacak devlet yönetimi, adaleti ve liyakati esas alarak toplumun her kesiminin devlet kademelerinde yer almasını sağlamalıdır. Böylece oluşacak heterojen devlet idaresi birçok sorunun konuşulabilir olmasını sağlayacağı gibi, belli bir grubun ya da örgütün tek başına güç tekeli oluşturarak devlete ve topluma tahakküm etme olasılığını asgariye indirecektir.

O halde *liberal demokrasinin* temel esaslarını uygun olarak oluşacak devlet mekaniği darbe teşebbüslerine önemli bir kalkan olacaktır. Seçimi kazananın yönettiği (sandığın esas olduğu), seçimle iş başına gelen iktidarın adaletle yönettiği ve azınlığın haklarının güvence altında olduğu ve olacağı bir toplum, her türlü müdahaleye karşı dirençli olacağının en büyük kanıtı 15 Temmuz darbe teşebbüsüne karşı ortaya çıkan sivil iradedir.

Panoptikon Hizmet

Hizmet hareketi yapısal olarak içinde totaliter ve dolayısıyla müdahaleci bir öz taşır. Grup içi *panoptikon* sosyal örgütlenme modelini bütün topluma yayarak, daha evrensel görünüm kazanmayı amaçlayan politik bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan Bentham tarafından tasarlanmış hapis-hane modeli (Bentham, 1995), Gülen hareketi tarafından toplumu gözetleme ve kontrol etme aygıtına dönüştürülmüştür. Bu modele göre toplum bir hapis-hane gibi gözetlenerek kontrol edilmelidir. Toplum ve devlet bütün olarak gözetlenerek ve hücrelere bölünerek, insanların, devlet kademelerinde oluşturulan bir güç odağı tarafından kontrol edilmesi ve yönetilmesi amaçlanmıştır.

Panoptikon örgütlenme modeli devlet aygıtını hücrelere bölerek, devleti ve toplumu birer mahpus gibi sürekli gözetleme esasına dayanır. Bentham tarafından esas olarak mahkûmları hapis-hanede kontrol etmeyi amaçlayan bir model olarak geliştirilen *panoptikon* modeli, Güleni hizmet hareketi

mensuplarını birer gardiyana dönüştürerek, toplumu, devleti ve burada yer alan her aktörü gözetleme ve kontrol etme misyonuyla yükümlü kılmıştır.

Gülenci hizmet hareketi, *panoptikon* örgütlenme modelini esas alarak geliştirdiği ezoterik söylem aracılığıyla ikili bir dil ya da hakikat oluşturarak kendi eylem pratiğini oluşturmuş ve nihai olarak örgütsel kapasitesini geliştirerek, askeri müdahale yoluyla mevcut iktidarı devirerek somut dünyanın muktedir gücü olmak istemiştir. Kullandıkları dini söylem, seküler ahlaki zeminde hareket eden politik eylemlerinin mantığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle eklektik modern bir hareket olarak, dini söylemin yanında demokrasi, özgürlük, serbest piyasa, diyalog, hoşgörü gibi liberal felsefenin temel argümanlarına müracaat ettiği de açık olarak görülmektedir.

Totaliter-ezoterik bir tarikat örgütlenmesinin modern ideolojileri ana retorik olarak kullanması, örgütün yayılma kapasitesini artırarak, uluslararası kurum ve örgütlerle daha yakın ve etkili ilişkiler kurmasını sağlamıştır. Kendi eylemlerini meşrulaştırmak için adalet, eşitlik, ifade özgürlüğü, kamu kurumlarında istihdam edilmek gibi her bireyin sahip olduğu ya da olması gereken hakları kötüye kullanarak devlet içinde örgütlenen Güleciler, uzun bir sürecin sonunda elde ettikleri kamusal gücü harekete geçirerek, siyasal iktidarı devirmek üzere kanlı bir darbe teşebbüsünde bulundular. Kısa sürede iktidarı ele geçirme ve kendi yönetimlerini kurma hevesiyle her türlü askeri aracı kullanarak büyük bir katliam hareketine giriştiler. Yüzlerce insan öldürüldü, yaralandı ve kamu kurumları bombalandı. En vahimi de demokratik iradenin tecelli ettiği Türkiye Büyük Millet Meclisi savaş uçakları tarafından bombalandı. Buna rağmen başarılı olamadı Güleciler.

Demokrasiyi Yeniden Düşünmek

Bütüncül demokrasi anlayışı, gerçek ve ideal ikilemini bütünüyle ortadan kaldırmasa da demokrasinin yeniden tahkim edilmesi bakımından yaratıcı bir perspektif sağlayabilir (Sartori, 2014). Nitekim Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yaşanan askeri darbeler reel düzlemde gerçekleşmesine rağmen, yarı demokratik yeni yönetimlerin dizayn edilmesi yine aynı failer (darbeciler) tarafından dayatılmıştır. Bu tercih ve dayatma reel-ideal açığını daima büyütülmüştür. Oysa 15 Temmuz 2016 tarihli askeri darbe teşebbüsü içerik olarak olduğu kadar yarattığı sonuçlar bakımından da Türkiye demokrasi tarihine radikal bir boyut katmıştır. Darbe teşebbüsü öngörmediği ve niyet etmediği çarpıcı etkiyi halk direnişiyle karşılaştınca yaratmış oldu.

15 Temmuz darbe teşebbüsüne halkın ve halk tarafından seçilmiş olan hükümetin karşı koyması, Türkiye’de demokrasisinin ve yönetim felsefesinin radikal olarak değişebilmesinin yolunu açmıştır. Ortaya çıkan sivil irade, reel demokrasiyi ideal boyutuyla yeniden kurmanın, ideal hukuku pratik düzlemde korumanın mümkün olduğu fikrini ortaya koymuştur. Bu ifade biçimi sadece söylem bazında değil, büyük ve çarpıcı eylem pratiği ile de gösterilmiştir. Askeri gücün sahip olduğu tank, uçak ve her türden silaha karşı sivil direniş gösterilmesi ve darbe eylemine çıplak bedenlerin siper edilmesi, ironik bir hak arayışına dönüşerek, ideal demokrasi kavramının reel demokrasi pratiğine dönüşmesi imkânının yaratmıştır.

Türkiye’de 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen askeri darbe teşebbüsü, karşıt eylemlerine farklı boyutlar kazandırmıştır. Ahlak felsefesinin kavramlarıyla ifade edecek olursak, kanlı askeri müdahale girişimine verilen karşılık, halk tarafından siyasal alana sadece betimleyici (*descriptive*) değil aynı zamanda emredici (*prescriptive*) ahlaki bir söylem katmıştır. Direnişin kendisi sadece karşı koyma eylemi olarak betimleyici bir anlatımla dile getirilemez. Bu yönüyle görsel değerlere sahip olmakla beraber, içerdiği emredici önermeyi anlamak bir zorunluluktur. Sözün eyleme büründüğü ve bu yönüyle kapsamını genişleterek anlamını derinleştirdiği *söz-eylem* bütünlüğü, zihinlerde olduğu kadar gelecek tahayyülünde de yeni bir paradigma arayışını ortaya koymaktadır.

Bu kırılmanın asal hüviyeti *etik* olanın *politik* olana giydirilmesidir ve bu yönüyle ortaya konan eylem politik düzleme etik çerçeve çizmiştir. Devrim olarak anlamlandırmak 15 Temmuz direnişinin ana karakterini izahtan arı olacağından, eylemin kendisini “*bulunma*” olarak tabir etmek yerinde bir değerlendirmeye olacaktır. *Bulunma* ya da *varoluş* demokratik dışavurum olarak, etik karakterini ifşa etmektedir. Böylece, İdeal olan demokratik zeminin, reel olmasının önü açılmıştır. Bu gerçekleşmenin karşılığında da “hayat” hakkı kurban edilmiştir. Şüphesiz bu sonlu bedenın sonsuzluk idrakinden kaynaklanmaktadır ve etik bir tutum olduğu kadar belli dini bir içeriğe de sahiptir.

Daha açık ifade etmek gerekirse *descriptive/prescriptive* ayrımı, farklı iki düzlemde ortaya çıkan “olan-olması gereken” ikilemini, “*bulunma-yapma*” diyalektiğine taşımaktadır. Bu bir söz-eylem pratiğidir. Sözün eyleme dönüşümü ve ideali pratiğe yaklaştırma iradesi olarak temel sorumluluk bilincini, kendisine olduğu kadar siyasetçilere ve iktidarı paylaşan bütün aktörlere de etik sorumluluk olarak yüklemiştir. Bu durumda direnen halk, iradesi sonucunda belirlediği iktidar aktörüne “*etik*” çerçeveyi hatırlatmaktadır.

Direnişin ana karakteri sivil olmasında ve belli bir medeniyet tercihinde bulunmasında yatmaktadır. Ortaya konan tercih, politik reform talebini içermektedir. Bu durumda, ortaya konan sivil direniş iradesine uygun olarak yapılması gereken reformlar, *değiştirme* değil *değişim* temelinde gerçekleşmek zorundadır. Zira muhtemel reform pratiği toplumsal iradenin tezahürü olarak gerçekleşmelidir. 15 Temmuz sivil direnişi yaşanmakta olan değişim sürecine güçlü bir ivme kazandırmıştır. Yeni bir toplumsal sözleşme (anayasa) bu gerçekler ışığında oluşturulmak zorundadır. Ortaya çıkacak yeni sözleşmenin temel niteliği, özgürlük talebini yansıtmaması olacaktır. Değişim kaçınılmazdır zira sivil direniş zorbalığı örselemiş ve “özgürlük ve demokrasi” idealine kapı aralayarak bu ideali gerçeğe yaklaştırmıştır.

15 Temmuz sivil direnişi, demokrasi kavramını, bütüncül bakışla (*holistik*) yeniden ele almak gerektiğini göstermektedir. Demokrasiye bütüncül bakış, ideal demokrasi-reel demokrasi ayırımını da daraltarak, *holistik* demokrasi algısını güçlendirmektedir. Nitekim askeri darbe teşebbüsüne karşı gösterilen direniş ve ortaya konan irade beyanı reel düzlemde gerçekleşirken, ideal demokrasiye ulaşmanın mümkün olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. İdeal demokrasi algısı liberal karakteriyle temel bir hukuk düzenini tesis edeceğinden, toplumun farklı kesimlerinin bir arada yaşama arzusunu süreç içinde somutlaştıracaktır.

Bu noktada, Weber’in bürokrasiye atfettiği ideal olarak “hukuk”un egemenliği kavramı bu süreç içinde ters yüz edilmiştir. “Geleneksel egemenlik” ya da “karizmatik egemenlik” gibi süreçlerin yerini aldığı düşünülen ve hukukun üstünlüğünü temel alması gereken bürokratik işleyiş mekanizması (Bakker, 1999), askeri/sivil bürokratik tahakküme dönüşerek, sadece adalet nosyonunu değil aynı zamanda meri hukuki işleyişi de akamete uğratarak demokratik gelişimi deforme etmiştir.

Ayrıca yine Weber’in iddia ettiği ve bir yönüyle olumlu bir gelişme olarak kabul edilmesi gereken toplumsal hayatta ve devlet işleyişinde düzenleyici ve verimli rol üstlenmesi gereken kurumsal/bürokratik yapı kendi içinde çözüldüğü gibi, sürekli müdahale ya da müdahale tehdidiyle devleti olduğu kadar, toplumun gelişimini de sekteye uğratmaktadır. Bu yönüyle 15 Temmuz sivil direnişi bir meydan okumadır. 15 Temmuz sivil direnişi, hukuku korumaya yönelen bir eylem tarzı ve temel irade beyanı olarak demokratik düzen arayışını bir ideal olarak ortaya koymuştur. Bu çağrı, halkın kendisine olduğu kadar yönetici elitlere, aydınlara, sanatçılara ve ilim insanlarına da yöneltilmiştir.

Sivil direnişin öngördüğü demokratik dönüşümün tamamlanması ancak diğer bileşenlerinin somutlaşmasıyla mümkün olacaktır. Ahlaki sorumluluk, politik gerekliliği kuşatmış ve bu manada yapılması gerekene bir çerçeve çizmiştir. Bu direniş dinamiği bir gerçeği daha ortaya koymaktadır. Türkiye’de toplumun rasyonel faaliyetler sürecinde özgürleşmesi, iktisadi olarak ilerlemesi ve demokratik kültürü kurumlarıyla birlikte içselleştirmesi çabası, bürokratik yapının teşviki ve desteğiyle değil, bürokrasiye rağmen ve bürokrasiye karşı ortaya çıkmaktadır.

Demokratik gücün “özgürlüğü” garanti altına alması, demokrasi olgusunun belli bir kültüre (batı) ait olmadığını, temel evrensel bir değer olarak kabul edilmekte olduğunu kayıt altına almıştır. Bu noktada var olan oryantalist bakış, kendisini yeniden kurmak zorunda olacaktır. Batı ve Doğu arasındaki etkileşimi “karşıtlık” olarak tefsir etmek, yine bu bakış açısının dayattığı bir hadisedir. Batı ve doğu yaratıcı bir sentez oluşturmuştur ama bu başarı bu kez doğuda gerçekleşmiştir.

Türkiye’de yaşanan sivil direniş, Doğuya olduğu kadar Batıya da demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi insani değerler konusunda yeni bir görüş açısı kazandırmaya muktedir. Yıkıcı şiddetin yerine yapıcı sivil duruş, politik alanı yeniden yorumlamaya, kurmaya ve demokrasi düşüncesini kurumsallaştırmaya gerçeklik kazandıracaktır. Bu bağlamda ortaya konan sivil irade, Türkiye’de olduğu kadar İslam coğrafyasında da kamusal alanı dönüştürme kudreti taşımaktadır. Nihayetinde bu yaratıcı ideal, Batıda da akis bulacaktır. Batının içine kapanması, ırkçılığa kapı aralaması ve kendi içinde yaşamakta olduğu insani krizler, Doğu ile yeniden kuracağı diyalog zemininde çözüme kavuşabilecek bir sorundur.

Mamafih, her kültür öz bağlamı ve sahip olduğu dili çerçevesinde demokrasi idealini oluşturabilir. Bu idealin evrensel boyutu yerel kültürün rengiyle hayat bulacaktır. Nitekim Türkiye’nin yaşadığı Cumhuriyet tecrübesi bu gerçeği ortaya koymaktadır. Demokrasisiz Cumhuriyetten demokratik Cumhuriyete evrilme çabası bütün bileşenleriyle “ortalama” insanın iradesini yansıtmaktadır. Bu yaratıcı tecrübe aksini yaratmak gibi bir olumsuzluk da yaşamıştır ve yaşamaktadır.

Askeri-sivil bürokratik vesayet sistemi, etnik, dini ve sosyal problemleri tahrik ederek süreç içerisinde demokratik gelişim önünde engeller koymuştur. Her defasında bu engelleri dolaylı olarak bir kenara itme çabası gösteren Türkiye halkı, 15 Temmuz sivil direnişiyle vesayetçi yapıyı bozguna uğratma başarısı göstermiştir. Ancak süreç henüz tamamlanmış değildir. Yapılması

gerekenler ahlaki bir zeminde bütün sosyal, siyasal ve iktisadi sorunları dik-kate alarak kapsamlı bir reform hareketine girişmek olacaktır.

Peki, reform arzusu ve ihtiyacı nasıl gerçekleşecektir? Halkın kendisi do-laysız olarak reform yapma gücüne sahip midir?

Halk tarafından ortaya konan sivil irade, değişim ve dönüşümün doğal başlangıcıdır. Demokrasi kavramında yer alan Yunaca demos, Türkçe halk kelimesiyle aynı ya da benzer bir mana taşımaktadır. Bu noktada toplumsal bedeni ifade eden “halk” kelimesi, her dilde farklı manalar taşıma niteliğine sahip olmakla birlikte, aralarında benzerlikler olduğu ortadadır. Buna Wit-tgenstein’in diliyle “aile benzerlikleri” denebilir. Demosun karşısında yer alan ve farklı dillerde farklı sözcüklerle ifade edilen insanların oluşturdu-ğu toplumsal varlık, insan olmak bakımından özdeşlik; sahip olunan kültür bakımından, tıpkı bir aileyi oluşturan farklı bireylerin özdeş değil benzer olması gibi, benzerlik gösterir. Aile benzerlikleri doğal olarak “farklılığa” da işaret eder. Her birey ya da burada bahse konu olan her halk, benzerlikleri kadar farklılıklarıyla da varlıklarını ortaya koyarlar.

Bu kapsamda demokrasiyi salt “halk yönetimi” olarak tarif etmek ve daha çok belli (gelişmiş) halklara has bir yönetim tarzı olarak tasnif etmek gerçeğe aykırıdır. Demokratik yönetimin bir süreç olduğu açıktır. Halk yönetimi ta-nımı sadece ideale atıf olarak anlamlıdır. Bu ideal tanımın reele yaklaşması, hayatın kendi tecrübesi dâhilinde yön bulur. Açıkçası, demokrasiyi halkın yönetimi olarak tarif etmek ideal olanı dile getirmektir. Bununla beraber her demokratik toplumsal oluşumda, yönetim süreçleri var olmak durumunda-dır ve bu reel olandır. Başka bir gerçek ise halk iradesinin yönetimi oluşturma zorunluluğudur. İşte bu noktada 15 Temmuz sivil direnişi devreye gire-rek, halkın iradesinin somut olarak ortaya koymasını sağlamıştır. Halk ya da demos sorumluluk üstlenme arzusunu somutlaştırmış, ideal demokrasiden pay alma tercihini açıkça ortaya koymuştur. Tıpkı Batılı demokrasiler gibi, Doğunun da ideali bu eylemde ortaya çıkmaktadır. Var olan aile benzerliği böylece daha açık hale gelmiştir.

Demokrasinin Kurumsallaşması

Demokrasiyi kurumsallaştırma çabası kadim bir tartışmadır. Bütün ku-rum ve kurallarıyla demokrasinin nasıl yerleştirileceği, kapsamı ve sınırları meselesi dünyanın Batısında da oldukça tartışmalı bir konudur ve doğal olarak bu tartışmanın evrensel ölçüleri her kültürün öznel tecrübesi içinde ortaya çıkmaktadır. Normatif kavramlarla demokrasiyi tanımlamak ve buna

bağlı olarak soyut ve yüce nitelikler atfetmek demokrasiyi üst bir referans haline getirerek kuşatıcı bir söylem oluşturur. Bu bakımdan çağdaş siyasal rejimlerin birçoğu kendisini “demokratik” olarak tanımlama eğilimindedirler. Hem siyasi meşruiyet hem ahlaki geçerlilik bakımından demokrasinin bu tür bir gücü olduğunu kabul etmek gerekir.

Bu analizde demokrasinin prosedürel niteliğine atıfta bulunmak ve tartışmayı ahlaki bir çerçeveye oturtmak daha gerçekçi olacaktır. Nitekim 15 Temmuz darbe girişiminde yer alan “darbeciler,” kendilerine demokrasiyi koruma misyonu yükleyerek, eylemlerini meşrulaştırma yoluna gitmişlerdir. Bu noktada Huntington’a müracaat edilebilir. Huntington’a göre siyasal sistemleri demokratik kılan “iktidardaki siyasal karar organlarının, adayların serbest bir şekilde yarışmasına ve bütün yetişkinlerin oy kullanmasına imkân veren, dürüst, düzenli ve adil seçimlerle belirlenmesi” sürecidir (Beetham, 2014).

Böyle bakıldığında, Türkiye’deki siyasal sistemin bazı eksikliklerine rağmen son çeyrekte daha demokratik olduğunu iddia etmek makul olacaktır. Serbest seçimler düzenli ve adil olarak yapılabildiği gibi, seçimle iş başına gelen iktidar yine seçimle iktidarı devretme rızasını göstermektedir. Bu durumu istisnai kılan iktidarın şiddet yoluyla muhtemel demokratik bir seçim yenilgisini kabullenmemesi değil, özel bir zümrenin (askeri-sivil bürokratlar) askeri darbeler marifetiyle iktidara cebren el koymasıdır. 15 Temmuz askeri darbe girişimi akamete uğratıldığı için, iktidarın barışçı yollarla ve demokratik seçimler sonucunda el değiştirme ihtimali varlığını sürdürmektedir. Türkiye’de siyasal sistemi demokratik kılan da darbe teşebbüsüne karşı ortaya konan sivil iradedir ki Cumhuriyet tarihinde ilk defa vuku bulan bir hadisedir.

Huntington tarafından ortaya konan demokratik olma kriteri oldukça kapsayıcı olmasına rağmen, daha farklı ögelere ihtiyaç duymaktadır.

Bize göre, demokrasi, aileden devlete (hatta uluslararası kuruluşlara) varıncaya kadar, herhangi bir grup ya da topluluk için bağlayıcı nitelik taşıyan kararlarla ilgili, yani en geniş anlamıyla ‘siyasal alan’a ait bir kavramdır. Demokrasinin temelinde, siyasal karar alma mekanizmasının o topluluğu oluşturan üyelerin eşit haklar temelinde denetime tabi olması düşüncesi bulunur. Bir başka ifadeyle, halk denetimi ve siyasal eşitlik demokrasinin temel ilkeleridir. Herhangi bir siyasal karar alma mekanizması ancak bu ilkeleri hayata geçirdiği ölçüde demokratik olarak nitelendirilebilir (Beetham, 2014).

Siyasal eşitlik, reşit olduğu düşünülen her yurttaşın seçim sürecinde aktör olarak rol verirken, halk denetimi oluşan siyasal iktidarın seçim sonrası süreçlerde kontrol edilmesini garanti altına almaktadır. Ancak “darbeci” zihniyet temel bir vesayet sistemi kurduğundan, siyasal alanı tekellerine alarak siyasal iktidarı da diledikleri gibi kontrol edip, manipüle edebilmektedirler. Cumhuriyet Türkiye’si bu bakımdan çarpıcı bir geçmişe sahiptir ve askeri vesayet sistemi darbe geleneğini mekanik hale getirerek, siyasal iktidarlara cebir yoluyla periyodik olarak ortadan kaldırmıştır.

Sonuç

Türkiye’de demokratik yönetim algısının oluşması ve buna bağlı olarak demokrasinin kurumsallaşabilmesi için askeri darbe teşebbüslerine karşı bir direnç göstermek kaçınılmazdı. Nitekim 15 Temmuz “sivil direnişi” bu imkânın önünü açmıştır. Ancak demokratikleşmek ya da demokrasinin kurumsallaşması belli bir dinamizme ihtiyaç duyar ve demokrasi bir süreç olarak tanımlanabilir. Demokratik kurumsallaşma bir anda olup bitecek bir hadise değil, zaman içinde bütün bileşenlerini harekete geçirerek varlığını somut olarak hissettirecek dinamik bir süreçtir. Bu bakımdan 15 Temmuz sivil direnişi, Dünya tarihinde eşine az rastlanan bir hadise olarak bu demokratikleşmenin ateşleyici fitilini yakmıştır. Bu demokratik sürecin kesintiye uğramadan devam ettirilebilmesi ancak bu süreci oluşturan kodların iyi okunması ve gerekli çabaların ortaya konmasıyla mümkün olacaktır.

15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye’de yaşanan askeri müdahale girişimi, çarpıcı bir karşılık buldu. Belli periyotlarla yaşanmakta olan askeri darbeler, siyasal sistemi “rayına” sokmak bahanesiyle, seçimle iş başına gelen hükümetleri iktidardan uzaklaştırarak, vesayet sistemini tahkim etmiştir. Fakat ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümün çok yoğun olarak yaşandığı 2000-2106 yılları arasında yaşanan sürecin sonunda, askeri bir müdahaleyi tecrübe etmek sarsıcı bir tecrübe oldu. Ancak bu müdahale girişimi aksini yaratarak, Türkiye tarihine sarsıcı ve kalıcı sonuçları olacak yeni bir politik kültür ve “sivil direniş” pratiği kazandırdı.

Toplum, iş başına getirdiği siyasal iktidarla bütünleşerek, ordu içinde otonom bir yapı kurmuş olan ve siyasal hedeflerini gerçekleştirmek üzere askeri gücü kullanarak hükümeti devirmeye kalkışan Gülençilere direnerek, darbe çabasını boşa çıkarmıştır. Türkiye’de alışılmadık olan böylesine güçlü bir sivil direniş sadece ülke ölçeğinde değil, ulularası güçlerin dengesini bozacak şekilde vuku bulmuştur. Nitekim Başta Avrupa Birliği ve ABD darbe

teşebbüsünü onaylayıcı bir tutum içinde gözükmesine rağmen, darbenin başarısızlığa uğraması üzerine tutumunu değiştirmek zorunda kalmıştır.

Muhtemel bir iç savaşa kapı aralayabilecek olan bu darbe teşebbüsü, toplumun büyük duyarlılığı ve kanı pahasında karşı durmasıyla püskürtülmüştür. Sadece güvenlik kurumlarında değil devletin her kurumunda iyi örgütlenmiş olan Gülencilerin kullanmış oldukları dini söylem, kendilerine meşruiyet kazandırmıştı. Gerçekte ise iktidar arzusu yatmaktaydı bu grubun liderleri için. Dini ve dünyevi iktidar hırslarının yönlendirdiği Gülenciler, uluslararası güçlü bir networkun bir parçası olarak Türkiye’de yıkım hareketine giriştiler.

Askeri darbe teşebbüsüne karşı ortaya çıkan “sivil direniş” ya da “sivil irade,” mevcut iktidara olduğu kadar gelecek iktidarlara da önemli siyasal ve ahlaki sorumluluklar yüklemiştir. Darbe teşebbüsünden ziyade, bu teşebbüse karşı gösterilen başkaldırı, darbecilerin üstünlük söylemini parçalarken, işbaşına gelen ya da gelecek olan her iktidara ahlaki sorumluluk yüklemiştir. Böylece, toplumsal barışı sağlamak, ekonomik ve siyasal özgürlüklerin önünü bütünüyle açacak demokratik reformları gerçekleştirmek ve nihayetinde ülkenin bağımsızlığını güvence altına alacak adımlar atamak gibi ağır bir sorumluluğu iktidara yüklemiştir.

Devletin bütün kurumlarıyla yeniden kurulması, liyakat esasına göre istihdam siyaseti izlenmesi ve toplumsal çeşitliliğin devlet kadrolarına yansımaları, muhtemel darbe teşebbüslerini engelleyecektir. Nitekim 15 Temmuz “sivil direnişi” demokrasinin zaferidir. Devleti içten ele geçirmiş olan ideolojik bir kadro hareketine karşı demokratik yollarla iş başına gelmiş meşru hükümeti silah tehdidine karşı seçmen olarak halkın koruması, tarihsel bir paradigma değişimidir. Böylece, mevcut hükümete ve muhtemel hükümetlere yeni bir paradigma sunulmuştur.

Bu paradigmanın çerçevesini, halkın saygınlığı, halkın iradesine sahip çıkma, hukukun üstünlüğü ve demokrasinin kurumsallaştırılması talebi oluşturmaktadır.

Kaynakça

- BAKKER, J. (1999). The Living Legacy of Marx, Durkheim and Weber: Applications and Analyses of Classical Sociological Theory by Modern Social Scientist. The Canadian Review of Sociology and Anthropology.
- BAŞDEMİR, H.Y. (2016). Ezoterik Grupların Epistemolojisi, Liberal Düşünce, yıl 21, sayı 83, Ankara: Liberte Yayınları.

- BAYRAM, A. (2001). "Türkiye'de Askeri Darbeler, Kemalizm ve Demokrasi", Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi, 207-231, Edt. Davut Dursun, Şehir Yayınları, İstanbul.
- BEETHAM, D. (2014). Demokrasi ve İnsan Hakları, (Çev. Bilal Canatan) Ankara: Liberte Yayınları.
- BENTHAM, Jeremy. (1995). Panopticon Writings, London: Verso.
- KALKAN, B. (2016). Çoğulculuk Problemi ve FETÖ: Olsoncu Bir Analiz, Liberal Düşünce, yıl 21, sayı 83, Ankara: Liberte Yayınları.
- SARTORI, G. (2014). Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, (Çev. M. Turhan, T. Karamustafaoğlu), Sentez Yayıncılık.
- YAYLA, A. (2016). 15 Temmuz Direnişi ve Türkiye Demokrasisi, Liberal Düşünce, yıl 21, sayı 83, Ankara: Liberte Yayınları.
- YILMAZ, M. BERİŞ, H.E. (Ed.). (2013). Türkiye'nin Demokratik Dönüşümü, Ankara: Başak Matbaacılık.

